UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

V.GAMURARI, V.COROPCEANU,
F.PALADI, E.GROSU, V.POPA

CULEGERE DE PROBLEME LA BAZELE CALCULUI VECTORIAL ȘI CALCULUI TENSORIAL

CHIȘINĂU - 1998

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

CATEDRA DE FIZICĂ TEORETICĂ

V.Gamurari, V.Coropceanu,
F.Paladi, E.Grosu, V.Popa

CULEGERE DE PROBLEME LA BAZELE CALCULUI VECTORIAL ȘI CALCULUI TENSORIAL

Aprobat de Consiliul Științific al Facultății de Fizică a Universității de Stat din Moldova

CHIȘINĂU - 1998

CULEGERE DE PROBLEME LA BAZELE CALCULUI VECTORIAL ŞI CALCULUI TENSORIAL/ Autori: V.Gamurari, prof. univ., V.Coropceanu, dr conf., F.Paladi, dr., E.Grosu, V.Popa. - Chişinău, U.S.M., 1998. - 62 p.

Recomandat de Comisia ştiinţifico-metodica a Facultăţii de Fizică

Redactor responsabil V.Enachi, dr.conf

Recenzent D.Cojuhari, dr conf.

I. SPAŢII VECTORIALE, TRANSFORMAREA BAZELOR ORTOGONALE

1. Demonstraţi că proiecţia vectorului rezultant format dintr-o sumă de vectori pe o axă oarecare este egală cu suma proiecţiilor vectorilor componenţi ai sumei pe aceeaşi axă.

Rezolvare:

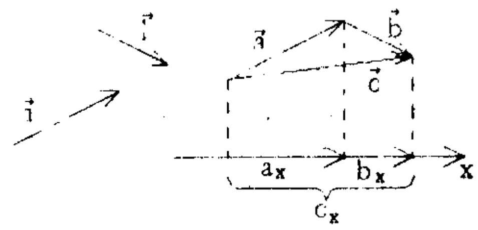

Conform regulii de compunere a vectorilor, observăm, că vectorul $\vec{c}$ reprezintă suma vectorilor $\vec{a}$ şi $\vec{b}$. a_x şi b_x sunt proiecţiile vectorilor $\vec{a}$ şi $\vec{b}$ respectiv pe o axă arbitrară x. Din figură se observă, că proiecţia vectorului $\vec{c}$ este suma proiecţiilor a_x şi b_x:

$$c_x = a_x + b_x$$

Analogic se demonstrează, dacă numărul de vectori ai sumei este mai mare ca doi.

2. Sunt daţi vectorii:

$$\vec{A} = \vec{i}_1 + 2\vec{i}_2 + 3\vec{i}_3; \quad \vec{B} = 4\vec{i}_1 + 5\vec{i}_2 + 6\vec{i}_3;$$
$$\vec{C} = 3\vec{i}_1 + 2\vec{i}_2 + \vec{i}_3; \quad \vec{D} = 6\vec{i}_1 + 5\vec{i}_2 + 4\vec{i}_3,$$

unde $\vec{i}_1$, $\vec{i}_2$, $\vec{i}_3$ - sunt orţii sistemului de coordonate carteziene (x_1, x_2, x_3).

Calculaţi:

a) suma şi diferenţa vectorilor:

$$\vec{A} + \vec{B} + \vec{C} + \vec{D}; \quad \vec{A} + \vec{B} - \vec{C} - \vec{D};$$
$$\vec{A} - \vec{B} + \vec{C} - \vec{D}; \quad -\vec{A} + \vec{B} - \vec{C} + \vec{D};$$

b) unghiurile pe care le formează vectorii $\vec{A}$, $\vec{B}$, $\vec{C}$, $\vec{D}$ cu axele de coordonate;

c) valorile absolute ale vectorilor $\vec{A}$, $\vec{B}$, $\vec{C}$, $\vec{D}$.

Rezolvare:

a) Conform afirmației problemei precedente

$$\vec{A}+\vec{B}+\vec{C}+\vec{D}=(1+6+3+4)\vec{i}_1+(2+5+5+2)\vec{i}_2+$$

$$+(3+4+6+1)\vec{i}_3=14\vec{i}_1+14\vec{i}_2+14\vec{i}_3.$$

Analog celelalte cazuri.

b) Pentru a calcula unghiul dintre doi vectori, se formează produsul lor scalar. De exemplu, unghiul dintre vectorul $\vec{A}$ și axa x_1:

$$\vec{A}\cdot\vec{i}_1=\left|\vec{A}\right|\cdot\left|\vec{i}_1\right|\cdot\cos\alpha \Rightarrow \cos\alpha=\frac{\vec{A}\cdot\vec{i}_1}{\left|\vec{A}\right|\cdot\left|\vec{i}_1\right|}.$$

Folosind proprietățile bazei ortonormate, vom avea:

$$\cos\alpha=\frac{\left(\vec{i}_1+2\vec{i}_2+3\vec{i}_3\right)\vec{i}_1}{\sqrt{\vec{A}\cdot\vec{A}}\cdot\sqrt{\vec{i}_1\cdot\vec{i}_1}}=\frac{1}{\sqrt{1+4+9}\cdot\sqrt{1}}=\frac{1}{\sqrt{14}};$$

$$\cos\beta=\frac{2}{\sqrt{14}};\quad \cos\gamma=\frac{3}{\sqrt{14}}.$$

Celelalte cazuri de sine stătător.

c) Folosind proprietățile bazei ortonormate, vom avea:

$$\left|\vec{A}\right|=\sqrt{\vec{A}^2}=\sqrt{\vec{A}\cdot\vec{A}}=\sqrt{\left(\vec{i}_1+2\vec{i}_2+3\vec{i}_3\right)\left(\vec{i}_1+2\vec{i}_2+3\vec{i}_3\right)}=$$

$$=\sqrt{\vec{i}_1^{\,2}+4\vec{i}_2^{\,2}+9\vec{i}_3^{\,2}}=\sqrt{14}.$$

Analog celelalte cazuri.

3. (Borisenko A.I., nr.3, p.42).
Aflați suma a trei vectori cu lungimea a situați pe:
a) muchiile unui cub ce pornesc dintr-un punct;
b) muchiile unei piramide regulate ce pornesc dintr-un punct.

Rezolvare:

a)

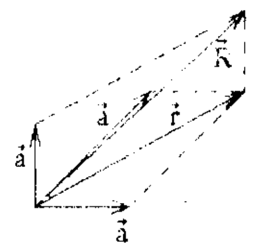

În figura de mai sus, după regula de compunere a vectorilor, vectorul rezultant este:

$$\vec{R}=\vec{r}+\vec{a}\Rightarrow\vec{R}=\vec{a}+\vec{a}+\vec{a}.$$

Modulul lui $\vec{R}$ este:

$$R=\sqrt{\vec{R}^2}\quad\text{sau}\quad R^2=\vec{R}^2;$$

$$\vec{R}^2=\vec{r}^2+\vec{a}^2+2\vec{r}\cdot\vec{a}\Rightarrow R^2=r^2+a^2+2\left|\vec{r}\right|\cdot\left|\vec{a}\right|\cdot\cos\alpha,$$

pentru $\alpha=\frac{\pi}{2}$ rezultă $R^2=r^2+a^2$, iar $r^2=a^2+a^2$ sau:

$$r^2=a^2+a^2=2a^2;$$

$$R^2=2a^2+a^2=3a^2;$$

$$\vec{R}=3\vec{a};$$

$$R=\sqrt{3}a.$$

b) De sine stătător.

4. Se cunoaște că raza centrului de masă a n puncte **materiale** se definește ca:

$$\vec{r}_c=\frac{\sum_{i=1}^{n}m_i\vec{r}_i}{\sum_{i=1}^{n}m_i},$$

unde m_i - masele punctelor materiale, $\vec{r}_i$ - razele vectoare, n - numărul de puncte. Aflați:

a) centrul de masă al sistemului de puncte materiale, situate în vârfurile pătratului (lungimea laturii - a) cu masele 1, 2, 3, 4 kg;

b) centrul de masă al sistemului de puncte materiale, situate în vârfurile unui triunghi echilateral (lungimea laturii - a), cu masele 1, 2, 3 g;

c) centrul de masă al sistemului de puncte materiale, situate în vârfurile unui cub (lungimea laturii - a), cu masele 1, 2, 3, 4 kg (baza de jos) și 5, 6, 7, 8 kg (baza de sus).

Rezolvare:

a) Folosind formula pentru raza vectoare a centrului de masă, obținem:

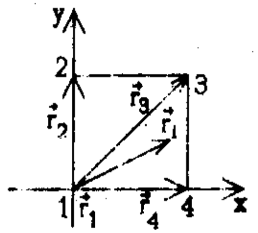

$$\vec{r}_c = \frac{\sum_{i=1}^{4} m_i \vec{r}_i}{\sum_{i=1}^{4} m_i} = \frac{m_1\vec{r}_1 + m_2\vec{r}_2 + m_3\vec{r}_3 + m_4\vec{r}_4}{m_1 + m_2 + m_3 + m_4}.$$

Alegând sistemul de coordonate la fig.1, avem: $\vec{r}_1 = \vec{0}$; $\vec{r}_2 = a \cdot \vec{j}$; $\vec{r}_3 = a \cdot \vec{i} + a \cdot \vec{j}$; $\vec{r}_4 = a \cdot \vec{i}$.

Deci:

$$\vec{r}_c = \frac{2a \cdot \vec{j} + 3a \cdot \left(\vec{i} + \vec{j}\right) + 4a \cdot \vec{i}}{1+2+3+4} = \frac{7}{10}\vec{i} + \frac{5}{10}\vec{j},$$

b și c de sine stătător.

5. Într-un paralelogram unghiul ascuțit este egal cu $\frac{\pi}{8x}$, laturile lui - cu 3 și 5 m. Reprezentând laturile sub formă de vectori $\vec{a}$ și $\vec{b}$, calculați

a) vectorii $\vec{a} + \vec{b}$ și $\vec{a} - \vec{b}$ (de construit);

b) suprafața paralelogramului;

c) proiecția fiecărei laturi a paralelogramului pe direcția celeilalte.

Rezolvare (de sine stătător).

6. Pentru vectorii din problema 2 definiți:

a) produsul scalar al sumei primilor doi vectori cu suma celorlalți doi;

b) unghiurile pe care le formează vectorul $\vec{A}$ cu vectorii $\vec{B}$, $\vec{C}$ și $\vec{D}$;

c) proiecția vectorului $\vec{A}$ pe direcțiile vectorilor $\vec{B}$, $\vec{C}$ și $\vec{D}$;

d) produsele vectoriale $\vec{A} \times \vec{B}$, $\vec{A} \times \vec{C}$, $\vec{B} \times \vec{C}$ și unghiurile pe care le formează cu vectorul $\vec{D}$;

e) suprafața paralelogramelor, construite pe $\vec{A}$ și $\vec{B}$, $\vec{C}$ și $\vec{D}$, aflați lungimile diagonalelor acestor paralelograme.

Rezolvare:

a) Notăm:

$$\vec{A} + \vec{B} = \vec{k}_1,$$
$$\vec{C} + \vec{D} = \vec{k}_2$$

După cum se cunoaște, coordonatele unui vector sumă, format din mai mulți vectori, sunt egale cu suma coordonatelor vectorilor componenți. Deci:

$$\vec{k}_1 = 5\vec{i}_1 + 7\vec{i}_2 + 9\vec{i}_3;$$
$$\vec{k}_2 = 9\vec{i}_1 + 7\vec{i}_2 + 5\vec{i}_3.$$

După definiția produsului scalar,

$$\varphi = \vec{k}_1 \cdot \vec{k}_2 = 5 \cdot 9 + 7 \cdot 7 + 9 \cdot 5 = 139.$$

b) Pentru a calcula unghiul dintre doi vectori, se formează produsul lor scalar:

$$\vec{A} \cdot \vec{B} = |\vec{A}| \cdot |\vec{B}| \cdot cos(\vec{A} \hat{\cdot} \vec{B}),$$

de unde

$$cos(\vec{A} \hat{\cdot} \vec{B}) = \frac{\vec{A} \cdot \vec{B}}{|\vec{A}| \cdot |\vec{B}|} = \frac{1 \cdot 4 + 2 \cdot 5 + 3 \cdot 6}{\sqrt{1^2 + 2^2 + 3^2}\sqrt{4^2 + 5^2 + 6^2}} =$$

$$= \frac{32}{\sqrt{14}\sqrt{77}} = \frac{32}{\sqrt{14 \cdot 77}}.$$

Celelalte - de sine stătător.

c) După cum se vede din fig.1 putem scrie: $BD = BC \cdot \cos\alpha$, ceea ce reprezintă modulul proiecției vectorului $\vec{A}$ pe direcția vectorului $\vec{B}$.

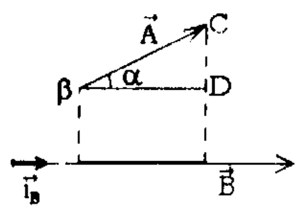

sau: $BD \cdot \vec{i}_B = \vec{A}_B$,

unde $\vec{i}_B$ - versorul vectorului $\vec{B}$,

$\vec{A}_B$ - proiecția vectorului $\vec{A}$ pe $\vec{B}$.

Deci putem spune, că:

$$|\vec{A}_B| = \vec{A} \cdot \vec{i}_B = |\vec{A}| \cdot |\vec{i}_B| \cdot cos(\vec{A} \hat{\cdot} \vec{i}_B) \Rightarrow$$

$$\Rightarrow |\vec{A}_B| = |\vec{A}| \cos\alpha;$$

$$|\vec{A}_B| = \sqrt{1^2 + 2^2 + 3^2} \cdot \frac{32}{\sqrt{1078}}.$$

Celelalte cazuri de sine stătător.

d) Din teoria expusă anterior, avem:

$$\vec{C} = \vec{A} \times \vec{B} = \begin{vmatrix} \vec{i}_1 & \vec{i}_2 & \vec{i}_3 \\ A_1 & A_2 & A_3 \\ B_1 & B_2 & B_3 \end{vmatrix} = \vec{i}_1(A_2B_3 - A_3B_2) + \vec{i}_2(A_3B_1 - A_1B_3) +$$

$$+ \vec{i}_3(A_1B_2 - A_2B_1) = \vec{i}_1(2 \cdot 6 - 3 \cdot 5) + \vec{i}_2(3 \cdot 4 - 1 \cdot 6) + \vec{i}_3(1 \cdot 5 - 2 \cdot 4) =$$

$$= -3\vec{i}_1 + 6\vec{i}_2 - 3\vec{i}_3.$$

Celelalte cazuri de sine stătător.

e) Se cunoaște că suprafața paralelogramului construit (pe vectorii $\vec{A}$ și $\vec{B}$) pe doi vectori arbitrari situați într-un plan este egală cu lungimea vectorului $\vec{C}$, care reprezintă produsul vectorial al primilor doi ($\vec{A}$ și $\vec{B}$).

$$|\vec{C}| = |\vec{A} \times \vec{B}| = \sqrt{C_1^2 + C_2^2 + C_3^3} = \sqrt{9 + 36 + 9} = \sqrt{54},$$

analog pentru ceilalți doi vectori.

7. [Borisenko, pr.7, p.42].

Demonstrați că vectorii $\vec{A}$, $\vec{B}$, $\vec{C}$, $\vec{D}$ sunt situați într-un singur plan.

Rezolvare:

Trei vectori $\vec{A}$, $\vec{B}$ și $\vec{C}$ sunt complanari, dacă produsul lor mixt este egal cu zero.

Deci: $$(\vec{A} \times \vec{B}) \cdot \vec{C} = \begin{vmatrix} A_1 & A_2 & A_3 \\ B_1 & B_2 & B_3 \\ C_1 & C_2 & C_3 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \\ 3 & 2 & 1 \end{vmatrix} = 0.$$

S-a stabilit, deci că vectorii $\vec{A}$, $\vec{B}$ şi $\vec{C}$ sunt situaţi într-un plan. Acum dacă vom stabili că şi vectorul $\vec{D}$ se află în planul lor, atunci toţi cei patru vectori se vor afla într-un plan.

$$\left(\vec{B}\times\vec{C}\right)\cdot\vec{D}=\begin{vmatrix}B_1 & B_2 & B_3\\ C_1 & C_2 & C_3\\ D_1 & D_2 & D_3\end{vmatrix}=\begin{vmatrix}4 & 5 & 6\\ 3 & 2 & 1\\ 6 & 5 & 4\end{vmatrix}=0.$$

c.t.d

8. [Borisenko, pr.8, p.42].

Sunt daţi vectorii:

$\vec{A}=\vec{i}_1+2\vec{i}_2+3\vec{i}_3;\quad \vec{B}=4\vec{i}_1+5\vec{i}_2;\quad \vec{C}=3\vec{i}_1+2\vec{i}_2+\vec{i}_3.$

Ce sistem (de dreapta sau de stânga) formează acesti vectori? Calculaţi:

a) volumul paralelipipedului construit pe acesti trei vectori;

b) suprafata secţiunii diagonale a paralelipipedului ce trece prin vectorul $\vec{A}$.

Rezolvare:

a) Din materialul teoretic, după cum se cunoaste, acesti trei vectori formează o bază de dreapta sau de stânga, dacă produsul mixt al acestor trei vectori este mai mare sau mai mic decât zero corespunzător.

$$\left(\vec{A}\times\vec{B}\right)\cdot\vec{C}=\begin{vmatrix}1 & 2 & 3\\ 4 & 5 & 0\\ 3 & 2 & 1\end{vmatrix}=\begin{vmatrix}5 & 0\\ 2 & 1\end{vmatrix}-2\begin{vmatrix}4 & 0\\ 3 & 1\end{vmatrix}+$$

$$+3\begin{vmatrix}4 & 5\\ 3 & 2\end{vmatrix}=5-8-21=-24<0.$$

Deci vectorii examinaţi formează o bază de stânga

Volumul paralelipipedului construit pe acesti trei vectori nu este altceva decât modulul produsului mixt al lor.

$V=24.$

b)

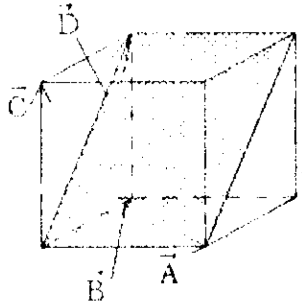

$\vec{C}+\vec{B}=\vec{D}$, iar,

$S=\left|\vec{A}\times\vec{D}\right|=\left|\vec{F}_r\right|,$

unde, $\vec{F}_r$ este vectorul rezultant ce se obţine ca rezultat al produsului vectorial $\vec{A}$ şi $\vec{D}=\vec{C}+\vec{B}$

$\vec{D}=7\vec{i}_1+7\vec{i}_2+\vec{i}_3;$

$$\vec{A}\times\vec{D}=\begin{vmatrix}\vec{i}_1 & \vec{i}_2 & \vec{i}_3\\ 1 & 2 & 3\\ 7 & 7 & 1\end{vmatrix}=\vec{i}_1(2-21)-\vec{i}_2(1-21)+\vec{i}_3(7-14)=$$

$$=-19\vec{i}_1+20\vec{i}_2-7\vec{i}_3\Rightarrow S=\left|\vec{A}\times\vec{D}\right|=\sqrt{19^2+20^2+7^2}.$$

9. Demonstraţi că dacă se unesc mijlocurile laturilor unui patrulater arbitrar, atunci figura obţinută va fi un paralelogram.

Rezolvare (de sine stătător).

10. Controlaţi dacă următorii vectori ar putea forma o bază şi de care (de dreapta sau de stânga)

a) $\vec{a}_1=2\vec{i}_1+\vec{i}_2-3\vec{i}_3;\quad \vec{a}_2=\vec{i}_1-4\vec{i}_3;\quad \vec{a}_3=4\vec{i}_1+3\vec{i}_2-\vec{i}_3;$

b) $\vec{b}_1=\vec{i}_1-3\vec{i}_2+2\vec{i}_3;\quad \vec{b}_2=2\vec{i}_1-4\vec{i}_2-\vec{i}_3;\quad \vec{b}_3=3\vec{i}_1+2\vec{i}_2-\vec{i}_3;$